

УДК 37.013

Ганна Павлова**ЯКІСТЬ ОСВІТИ ЯК АКсіОЛОГічна КАТЕГОРіЯ**

У статті розглядається розуміння якості освіти як аксіологічна категорія, що зумовлює необхідність постійного безперервного переформулювання навчального наповнення, а також уможливорює ідеологічну зміну, основною цінністю якої є якість життя або якість життєдіяльності, що фокусується на ситуаціях, в яких цінність є невід'ємною частиною.

Ключові слова: якість освіти, цінність, аксіологічна категорія, освіта, особистість.

G. Pavlova. Quality of education as an axiological category

The article is devoted to studying of quality of education as an axiological category, which leads to the need to constantly redefine an educational content for a deeper understanding of the impacts of human culture, to a new consideration of more integrated and balanced understanding of experience, as well as, enables an ideological change, the basic value of which is quality of life.

Key words: quality of education, value, axiological category, education, individual.

A. Павлова. Качество образования как аксиологическая категория

В статье рассматривается изучение качества образования как аксиологическая категория, что приводит к необходимости постоянного переформулирования учебного наполнения, которое имело бы более глубокое определение достояний человеческой культуры, а также делает возможным идеологическое изменение, основной ценностью которого является качество жизни.

Ключевые слова: качество образования, ценность, аксиологическая категория, образование, личность.

Освіта є органічною частиною духовного життя суспільства, в системі якої створюється майбутнє, продукуються і передаються соціокультурні та особисті цінності. Мета будь-якої освітньої системи полягає у формуванні такого практичного світогляду людини, який би якнайкраще поєднував власну професійну діяльність

із тими загальними світоглядними цінностями, які є основою цієї системи. У зв'язку з цим виховний процес як невід'ємна частина освіти безпосередньо пов'язаний із природним введенням різноманітних аксіологічних орієнтирів у духовно прагматичну систему ставлення людини до відомого і невідомого в собі, а також в тому, що є навколишнім середовищем існування особистості. Якісність освіти егалітарно уможливорює створення необхідних умов для власного усвідомлення різноманітних цінностей, діаметральність яких надає змогу особистості крізь власну сутність відчувати буттєві цінності, що є відтворенням світу.

Зміст цінностей зумовлений як соціально, так і історично. У процесі становлення людства й окремих етносів змінювався характер ставлення людей до навколишнього світу, до самих себе, до інших людей, до праці як необхідного способу самореалізації, і одночасно з цим змінювалися і вектори стосунків, що визначають цінності суспільної свідомості. Ціннісні пріоритети завжди були пов'язані з людиною, змістом її життя і діяльності, що відбувається у певному етнокультурному контексті. Мислення та усвідомлення світу крізь призму цінностей безпосередньо пов'язані зі специфічною, вкоріненою в глибинах психофізіологічною і діяльнісною природою людини щодо осягнення світу як світу таких предметів, речей та ідей, що осмислюються як важливі, істотні, значущі, в якому світ соціального буття, під яким розуміють культуру як ціннісно-сміслову реальність, відкривається людині лише будучи тією чи іншою мірою осмисленим, тобто таким, що має диференційну значущість, постає організованим за ієрархічним принципом, отже, є ціннісним.

Така ціннісна, понятійна оцінка є умовою збереження і розвитку індивіда. Цінності, що трактуються у філософському плані, фіксують універсальну характеристику буття, ієрархічність його пластів і рівнів, а також світ людських предметів та ідей з приводу цих предметів як особливих модусів буття, що реально творять культуру, в той час як знання є опосередкованим не лише суб'єктивними переконаннями дослідника, але і тим світом ідей, образів, концепцій, способів організації соціального буття, що детермінують дослідницькі переконання як відправні точки пізнання. Людське знання завжди є детермінованим цінностями, постаючи ціннісно орієнтованим. Український дослідник І. Г. Стрелецька зазначає, що в ході еволюції і становлення свідомості як рівня психічної орга-

нізації суб'єктивного людина набула фундаментальної властивості з організації свого буття – виокремлювати значуще і незначуще за допомогою механізму оцінки, що дозволяє у формі психічного процесу (діяльність регуляторної формації мозку) розсікати (ділити) реальність, телеономно й ціннісно її освоювати, закріплювати в індивідуальній пам'яті й колективній свідомості “значуще” (значення і смисли) як елементи знання про дійсність. Єдність значень і смислів як структурних компонентів будь-якого предмета як цінності й утворюють ціннісно-смыслову “тканину” соціального буття, упорядковуючи та ієрархізуючи його в систему соціальних відносин моделей життєдіяльності, соціальні інститути [12].

Якість освіти має безпосереднє відношення до наповнення освіти, основи для формування ціннісних орієнтацій особистості, де зміст освіти – це педагогічно адаптована культура людства, що виявляється в породженні нових культурних значень, цінностей, форм діяльності, в підтримці старої спадщини через її переосмислення й інтерпретацію в індивідуальному культурному космосі людини [11]. Як опорна категорія, що характеризується “Енциклопедією освіти” як “комплексна характеристика, яка відображає діапазон і рівень освітніх послуг, що надаються системою освіти відповідно до інтересів особи, суспільства і держави” [3, с. 1016], якість освіти – це безперервний процес переформулювання та перепрочитання ідеалів для максимально швидкого узгодження швидко зростаючого рівня культури “з просторово-часовою та індивідуально-природною обмеженістю людини у споживанні культурної спадщини” [6, с. 74] з метою максимального узгодження суперечностей між індивідуально неосяжним масивом культури та межами пізнання окремого індивіда, а також підвищення життєвої соціокультурної відповідності освіти, що “полягає у гармонізації відносин освіти з суспільством, людиною, природою, культурою” [6, с. 76].

Якість освіти як сукупність “середнього нейтрального”, що безперервно оновлюється, разом із варіантами й інваріантами норм, які є необхідними в теперішньому для розуміння стандартів ідеалу освіти майбутнього, є суттєвою категорією моделювання, що, згідно з Е. С. Макаряном, становить якісно новий механізм самозбереження людства, нову форму випереджаючого відображення [7, с. 239]. Основною проблемою моделювання трансформації освітніх систем в умовах “вибухового оновлення масиву культури,

що детермінує людську діяльність” [6, с. 73], є та, що механізми зворотних зв’язків із залученням культурної традиції не встигають реагувати на швидкоплинні зміни у соціокультурному житті. У цьому контексті прогностичне моделювання повинне бути перенесене з індивідуального рівня на соціумний із, на думку Е. С. Макаряна, потісненням характерного для процесів стихійної еволюції методу “спроб і помилок”, що полягає в апробації системою на власному досвіді різних альтернатив розвитку та у відборі відповідних способів діяльності [7, с. 264]. В такому контексті якість освіти має забезпечувати соціокультурну підтримку індивідуальним задаткам і обдаруванням особистості, що формується [2].

Якість освіти як безперервний процес забезпечення і гарантування усіх можливих умов для всебічного розвитку особистості, пізнання власної сутності, набуття необхідного досвіду для адаптації в навколишньому середовищі, уможлиблює пріоритетність формування “автентичної” особистості, яка здійснює вчинки, що відповідають природі речей, розуміє і відчуває Істину й Красу, здійснює Добро, протистоїть цинізму й здійснює вчинки на тому рівні моральності, який вона справді вважає відповідним внутрішній та зовнішній реальності, вчинки, що відповідають її сутності та сутності взаємозв’язку “Я – інше” (люди, соціум, природа, Всесвіт), і несе відповідальність за свої вчинки. Така особистість є розвинутим суб’єктом діяльності й соціальних відносин, характер яких детермінований стійкою системою гуманістичних буттєвих (екзистенціальних) цінностей [9].

Потрібно наголосити на тому, що якість освіти як категорія філософії не є категорією оцінювання цінностей. Однак важливим, на нашу думку, є те, що чим вище ступень якості освіти, тим безмежніший є доступ людини до інформації, що уможлиблює пред’явлення ціннісних домінант (загальноприйнятих та альтернативних). Розуміння якості освіти як аксіологічної категорії є передумовою імплементації егалітарного доступу до багатомірної інформації. Рух інформації, що розгортається, трансформується у взаємодії з іншою матеріальною та інформаційною реальністю, матеріалізується в біологічній та соціальній, є основною формою руху, що забезпечує становлення і розвиток особистості. При цьому досвід свободи та творчості особистості варіюється залежно від кількості, масштабу і глибини (або якості) інформації, що забезпечення якості освіти робить доступною егалітарно.

Аксіологічними домінантами освітнього простору виступають свобода і творчість особистості. Поняття свободи є однією з фундаментальних філософських категорій і трактується як “універсальна культура суб’єктного ряду, що фіксує можливість діяльності й поведінки в умовах відсутності зовнішнього цілеспрямування [4, с. 935]”. Категорія свободи характеризує всі специфічні прояви суб’єкта, так само як і культури, і соціуму. Свобода становлення особистості в освітньому процесі не лише артикулюється як оптимізуючий чинник, а й обґрунтовується як необхідна умова внутрішнього становлення самосвідомості, що детермінується умовами його внутрішньої суб’єкт-суб’єктної структури. При цьому об’єктивні детермінанти (тобто цінності, що привносяться в освіту суспільством) не випускаються з уваги, але (у випадку особистісного людського розвитку) вони діють, лише будучи охопленими й асимільованими внутрішньою структурою свідомості. В такому розумінні свобода обумовлена не усвідомленням зовнішньої необхідності, проте пов’язана умовами суб’єкт-суб’єктної позиційності свідомості, і в такому значенні є внутрішньо визначеною [8].

Іншою базисною цінністю сучасної освіти є творчість. Феномен творчості є багатоаспектним і багатограним, в той час як філософський аспект творчості розуміється як діяльність людини зі створення нових об’єктів, якостей, образів, знань, смислів. Традиційно творчість визначається через новизну створюваного матеріального або ідеального продукту. Однак, у контексті сьогодення уявляється важливим наголосити неklasичне розуміння творчості через позицію смислової домінанти “Іншого”. Творчість – творення – у принципі пов’язана з екзистенціальною самовіддачею, а зовсім не зводиться до самовираження або до винаходу нового. Творчий потенціал особистості будується на здатності до творчої самовіддачі; гранично – на можливості пожертвувати собою заради буття іншого. Самовираження і новизна є лише поверхневими і вторинними характеристиками творчості. Г. Батіщев справедливо вказує: “Людина у творчості передусім сотворяє ... свій долетворчий шлях і самого себе як подорожнього [1, с. 272]”. Творчість як творча самовіддача набуває смислу в “іншодомінантному” (проінтерпретований Г. Батіщевим термін О. Ухтомського) типі особистості [9].

Однією з проблем реалізації якості освіти крізь призму таких ціннісних домінант освіти, як свобода і творчість, є те, що забез-

печення якості освіти має відношення до сфери управління якістю освіти, отже, до авторитарності. Авторитарність вимагає покори, де така покора може бути конструктивною лише за умови, якщо директиви підлеглим не ставляться під питання, отже приймаються без будь-якого сумніву з боку підлеглих. Таким чином, суб’єктами освіти крізь призму авторитарності є підлегли, чия поведінка має характеризуватися автоматичністю без рефлексії, згодою стосовно ідентичності та цілей, відсутністю сумнівів для забезпечення неоспорення дій. Вирішення конфлікту між якістю освіти як аксіологічної категорії та якістю освіти як політичної категорії управління освітою може бути знайдено шляхом постійної безперервної модифікації, доповнення, узгодження і розуміння неузгодженості розуміння якості освіти як багатовимірного поняття.

Свобода і творчість особистості як аксіологічні доміанти освіти також входять у протиріччя із авторитарністю самі по собі. Загальні цінності спільноти не завжди збігаються із особистими, проте забезпечення егалітарної якості освіти вимагає пред’явлення як соціокультурних цінностей, що оцінюються як позитивноцінними крізь призму визначеної спільнотою, суспільством, людством системою цінностей, так і альтернативних цінностей. Розуміння якості освіти як аксіологічної категорії зумовлює можливість вибору особистістю власного оціночного судження щодо будь-якої цінності, в той час як власний досвід розуміння цінності ґрунтується на власному виборі системи аксіологічних координат – або абсолютному, або порівняльному підході щодо пред’явлених цінностей.

Якість освіти – це сукупність внутрішніх і зовнішніх властивостей освітньої системи, що забезпечують можливість суб’єктивного вибору цінностей із подальшою можливістю вибору цілей, яких бажає досягнути особистість у процесі освіти, в той час як розуміння якості освіти як аксіологічної категорії уможливорює гарантування і забезпечення вибору не лише загальноприйнятих, проте і альтернативних загальним цінностей і цілей, а також гарантує надання егалітарного доступу до будь-якої (всієї) інформації із метою отримання особистістю розуміння відповідальності за ті цінності і цілі, що обираються.

Варто наголосити на тому, що саме егалітарний доступ уможливорює те, що людина відкривається до будь-якого, а отже, до всього власного досвіду, що, своєю чергою, зумовлює те, що поведінка людини стає творчою. Згідно з К. Роджерсом, в тому ступені,

в якому індивід відмовляється визнавати (або пригнічує) значну частину власного досвіду, продукти його творчості можуть бути патологічними або соціально шкідливими, або і тим, і іншим одночасно; в тому ж ступені, в якому індивід відкритий до усіх боків власного досвіду, в той час як усі різноманітні відчуття його організму є доступними для його усвідомлення, нові продукти його взаємодії із навколишнім світом будуть швидше конструктивними і для нього самого, і для інших [10]. Таким чином, відкритість людини до власного досвіду зумовлює усвідомлення усіх сторін такого досвіду як передумову вірогідності соціалізованої діяльності.

Найголовнішою метою освіти сьогодення є набуття людиною досвіду у ставленні до акту інтерпретації як до різноманіття, що постійно втручається, де інтерпретація – це формуючий творчий процес, результатом якого є створення, згідно з власним розумінням та правилами, значень, що не були визначені заздалегідь і не є визначеними незалежною варіативністю, лише ставить під питання загальноприйняте нейтральне середнє, крізь яке проявляється незалежна варіація. Саме такий досвід уможлиблює більш високий рівень адаптації людини у навколишньому середовищі. Освіта розуміється крізь призму якості освіти як фундаментальна основа створення реальної уяви про справжні та уявні цінності людини в різних життєвих сферах, де якість є процесом вдосконалення особистості завдяки створенню умов для реалізації відмінності, в той час як відмінність – це несхожість, визначеність крізь власну несхожість; вибір альтернатив або варіацій щодо орієнтації, тенденції або якості; різноманіття; контроверсійність. Таке розуміння освіти відповідає сучасній місії освіти, чотири наріжних камені якої, згідно з доповіддю Жака Делора на Міжнародній комісії з “Освіти для XXI віку”, ЮНЕСКО, – це: 1) вчитися жити разом; 2) вчитися, щоб знати; 3) вчитися творити; 4) вчитися жити [5, с. 20].

Досить розповсюдженою є думка про те, що нормативна природа індикаторів якості освіти, а також стандарти, ступінь відповідності яким вважається наочним показником забезпечення якості освіти, обмежує якість освіти як аксіологічну категорію. Проте сьогоденні процеси в суспільстві та у світовій спільноті зумовлюють визначення таких норм, стандартів і індикаторів на основі постійного переосмислення, введення нового розуміння, варіативності, що, своєю чергою, надає можливість розуміти якість освіти

як категорію, що не лише уможливило варіативність і інтерпретацію цінностей, але і розуміється крізь призму відповідності та невідповідності нейтральному середньому, а також набуття досвіду вибору і відповідальності за власний вибір для поліпшення якості життєдіяльності людини в суспільстві.

Саме крізь якість освіти як аксіологічну категорію ми маємо можливість усвідомити освітню систему як культуротворче та природо-відповідне освітнє середовище, що сприяє розвитку та становленню особистості. Воно повинне враховувати широку варіативність природних і вікових особливостей, інтересів та нахилів тих, хто здобуватиме освіту (тобто розвиватиметься у широкому філософському смислі). Процес становлення особистості в процесі освіти відбувається крізь розуміння та розкриття власних потенційних можливостей, крізь набуття все складнішого і різноманітного досвіду, в той час як творча адаптація особистості відбувається в умовах навколишнього середовища, що постійно змінюється та оновлюється, що зумовлює вірогідність безперервного нового сприйняття навколишнього світу, себе в ньому, себе та “Іншого”. Якість освіти як безперервний процес обговорення і нового переосмислення цінностей, що гарантує можливість набуття суб’єктивного досвіду інтерпретації цінностей, розуміння варіантів та інваріантів норми, нейтрального середнього, відповідає розумінню освіти відповідно до гуманістичної теорії, згідно з якою сучасна освіта виходить із загальнолюдських цінностей, узгоджених з конкретними цінностями інших етнокультур, в той час як метою освіти є самореалізація особистості, розвиток якої відбувається цілісно, у єдності розуму і відчуттів, душі та тіла [5, с. 20]. Таким чином, якість освіти – це безперервний процес гарантування і забезпечення реалізації права людини на вільний вибір змісту, форм, режиму освіти. Розуміння якості освіти як аксіологічної категорії призводить до необхідності постійного безперервного переформулювання навчального наповнення, яке мало б більш глибоке філософську та метафізичну основу, більш глибоке визначення надбань людської культури, нове обміркування більш інтегрованого та збалансованого розуміння досвіду. Переосмислення освіти крізь якість освіти як категорії аксіології уможливило ідеологічну зміну, основною цінністю якої є якість життя або якість життєдіяльності, що фокусується на ситуаціях, у яких цінність є невід’ємною частиною. Саме таке переосмислення освіти зумовлює розуміння невідчужуваності освіти, того, що

її якість пов'язана із часом і орієнтує людину на світ саме такими шляхами, які є для неї цінними, які вона цінує.

Література:

1. Батищев Г. С. *Философское наследие С. Л. Рубинштейна и проблематика креативности* // Сергей Леонидович Рубинштейн. Очерки, воспоминания, материалы. – М. : Наука, 1989. – С. 245–272.

2. Євтодюк А. В. *Синергетичні засади моделювання освітніх систем: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук: спец. 09.00.03 “Соціальна філософія та філософія історії”* / А. В. Євтодюк; АПНУ, Ін-т вищої освіти АПН України. – К., 2001. – 198 с.

3. *Енциклопедія освіти* / В. Г. Кремень (голов. ред.). – К., Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

4. *История философии: Энциклопедия*. – Мн.: Интерпрессервис; Книжный дом, 2002. – 1376 с.

5. Крижко В. В., Мамаєва І. О. *Аксіологічний потенціал державного управління освітою: Навч. посібник*. – К.: Освіта України, 2005. – 217 с.

6. Луговий В. І. *Педагогічна освіта в Україні: структура, функціонування, тенденції розвитку* / За заг. ред. акад. О. Г. Мороза. – К. : МАУП. – 1994. – 196 с.

7. Макарян Э. С. *Теория культуры и современная наука: (логико-методологический анализ)*. – М.: Мысль. –1983. – 284 с.

8. Плахотнік О. В. *Суб'єкт в освітньому просторі: соціально-філософський аналіз: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук: спец. 09.00.03 “Соціальна філософія та філософія історії”* / О. В. Плахотнік; Нац. аерокосмічний ун-т ім. М. Є. Жуковського “ХАІ”. – Х., 2004. – 218 с.

9. Подмазін С. І. *Особистісно орієнтована освіта (соціально-філософський аналіз): дис. на здобуття наук. ступеня док. філософ. наук: спец. 09.00.03 “Соціальна філософія та філософія історії”* / С. І. Подмазін; Дніпропетр. нац. ун-т. – Дніпропетр., 2006. – 418 с.

10. Роджерс К. *Взгляд на психотерапию. Становление человека*. – М.: “Прогресс”, 1994. [Електронний ресурс] / Терминологическая правка – В. Данченко – К. : PSYLIB, 2004. – Режим доступу: <http://psylib.org.ua/books/roger01/index.htm>.

11. Савченко О. О. *Західна парадигма освіти на початку XXI століття (соціально-філософський аналіз): дис. на здобуття наук. ступеня канд. філософ. наук: спец. 09.00.03 “соціальна філософія та філософія історії”* / О. О. Савченко; Харьк. ун-т повітрян. Сил ім. І. Кожедуба. – Х., 2008. – 232 с.

12. Стрелецькая І. Г. *Цінність як предмет соціально-філософського аналізу (методологічний і лінгвoseмантичний аспекти): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03 “Соціальна філософія та філософія історії”* / І. Г. Стрелецькая; Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2008. – 17 с.